

A large, stylized graphic of the letter 'C' dominates the left side of the cover. It is composed of three concentric, curved shapes: a thick black outer ring, a medium-thick beige inner ring, and a thin red innermost ring. The 'C' is positioned vertically, with its top at the top of the page and its bottom at the bottom. The text is placed to the right of the 'C', with the first letter of the title being the large 'C' itself.

**L'ENSENYAMENT
DEL CATALÀ
ALS TERRITORIS
DE PARLA CATALANA.
ESTAT DE LA QÜESTIÓ
I PERSPECTIVES
DE FUTUR**

Núria Camps, Mariona Casas,
Llorenç Comajoan, Teresa Puntí
(Coords.)

**L'ENSENYAMENT DEL CATALÀ
ALS TERRITORIS DE PARLA CATALANA.
ESTAT DE LA QÜESTIÓ I PERSPECTIVES DE FUTUR**

**L'ENSENYAMENT
DEL CATALÀ
ALS TERRITORIS
DE PARLA CATALANA.
ESTAT DE LA QÜESTIÓ
I PERSPECTIVES
DE FUTUR**

Núria Camps, Mariona Casas,
Llorenç Comajoan i Teresa Puntí
(Coords.)

Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya
Facultat d'Educació, Traducció i Ciències Humanes

Bonet, Lluç. <i>Enfocament accional i ensenyament del català al cicle secundari de l'Académie de Montpellier</i>	209
Bori, Pau. <i>Les cultures estrangeres als llibres de text de català per a no catalanoparlants adults</i>	214
Bosch, Andreu i Cruz, Mar. <i>Descripció lingüística del català i del castellà mitjançant activitats col·laboratives en línia d'anàlisi de la creativitat lèxica amb estudiants de postgrau</i>	223
Calduch, Carme. <i>El treball dels temps verbals en català a través de tasques de traducció i reflexió metalingüística: un treball integrat de literatura, gramàtica i traducció per a l'ensenyament del català a l'exterior</i>	235
Domènech, Jordi. <i>Projecte C3: la construcció d'un marc lingüístic per investigar al laboratori</i>	247
López, Mònica. <i>El nivell superior de llengua catalana: de la presencialitat a la virtualitat</i>	253
Monferrer, Aina. <i>Potencialitats de la poesia per a l'ensenyament de la llengua i de la literatura catalana: reflexions i propostes a partir de la poesia de Vicent Andrés Estellés</i>	261
Mut, Joan. <i>Katalaani Helsingissä. Experiències i reflexions d'un lector novell a Finlàndia</i>	270
Portalés, Enric. <i>Les cartes al director, una eina d'aprenentatge</i>	277
Romero, Francesca i Montesinos, Anna I. <i>L'ensenyament del català per a fins específics a la Universitat Politècnica de València: canvi de paradigma i anàlisi dels resultats</i>	287
Rubio, Carme. <i>Sobre les col·leccions de textos d'autors clàssics dirigides als infants</i>	292
Sinner, Carsten i Bernaus, Òscar. <i>La realitat lingüística i sociolingüística a la classe de català com a L2</i>	297
Vidal, Anna i Baqueró, Eugènia. <i>Una adaptació de "Llegim en parella" a les aules del Consorci per a la Normalització Lingüística. Com millorar la lectura en veu alta i la comprensió lectora</i>	306
Vilardell, Laura i Pou, Ester. <i>Literatura i traducció a l'aula de CLE: un cas pràctic</i>	315

POTENCIALITATS DE LA POESIA PER A L'ENSENYAMENT DE LA LLENGUA I DE LA LITERATURA CATALANA: REFLEXIONS I PROPOSTES A PARTIR DE LA POESIA DE VICENT ANDRÉS ESTELLÉS

Aina Monferrer Palmer

Universitat Jaume I

La poésie nous épanouit dans la communauté, dans l'amour, dans la sympathie, dans le jeu. Et c'est la poésie de la vie qui nous fait vivre. C'est cela aussi l'éducation. Chacun doit développer ses possibilités de jouir poétiquement de la vie. Et à ce moment là, l'enseignement de l'esthétique, de la musique, de la peinture, des arts, ce n'est pas un luxe, mais quelque chose qui nous apprend à jouir poétiquement de la vie, des choses, à jouir d'un papillon, d'un oiseau (Edgar Morin)¹

1. Introducció

Segons aquestes paraules citades del filòsof francès, la poesia hauria de ser un gènere òptim per a l'ensenyament, i concretament per a l'ensenyament de la llengua. Tanmateix, la realitat ens demostra que aquest no es troba entre els gèneres textuals preferits pels professors a l'hora d'ensenyar llengua, i encara menys pel que fa a altres ensenyaments. En aquest treball ens preguntem per què.

Algunes de les respostes que se'ns acudeixen tenen relació amb els prejudicis sobre el gènere poètic, com ara que la poesia és un gènere textual críptic que difícilment un estudiant novell de la llengua podrà interpretar; o bé la gent que té una concepció reduccionista del que és la poesia, i pensa que aquesta es limita a les formes més prototípiques com els sonets, està antiquada i no interessa al jovent ni a l'aprenent de llengua en general, que pot estar més interessat pels textos periodístics o per la novel·la de ficció. Aquest darrer prejudici es fonamenta en raons economicistes: el poc pes comercial i editorial del gènere poètic en l'actualitat en favor d'altres gèneres com ara els periodístics o les novel·les de ficció adés esmentats.

Són molts els estudiosos i pensadors actuals de la didàctica que han lloat les virtuts del gènere poètic com eina d'aprenentatge des de punts de vista molt diversos (Morin, 1999; Bordons, 2010; Salvador, 2011; Ribeiro, 2010; Gómez Martín, 2002; Hughes, 2007).

En aquestes línies no volem parlar de didàctica de la poesia, sinó d'un terme més ampli, com el que utilitza el grup Poció: poesia i educació. Aquest canvi terminològic ens permet passar de la concepció del poema com un gènere textual que cal ensenyar a produir i a llegir, a un altre concepte on això es considera part més d'un tot que és l'ús del poema en l'aprenentatge de la llengua i de la literatura, però també més enllà d'aquest, en l'aprenentatge multidisciplinari i tenint en compte les noves literacitats (Hughes, 2007, p. 1).

Almenys al País Valencià, les accions governamentals en contra de la llengua catalana dutes a terme els darrers anys estan propiciant la pèrdua constant de pes específic de l'ensenyament del català en totes les institucions educatives. Una possible alternativa compensatòria en aquest sentit rau en l'expansió (externalització, en termes empresarials) dels continguts de literatura catalana cap a altres assignatures com ara història, coneixement del medi, castellà, anglès, música i plàstica, per intentar contrarestar aquest atac a la cultura catalana.² En aquesta estratègia entrarien en joc conceptes com la programació coordinada entre diferents àrees i el

1. Citació extreta de l'entrevista realitzada a Morin per Wise Channel a propòsit del seu treball *Seven Complex Lessons in Education for the future* (1999). Consultat des de <https://www.youtube.com/watch?v=oUfqZE-Ywts>. Citació corresponent al segment 5'20"-5'56".

2. Aquest atac a la llengua catalana a l'escola valenciana també enllaça en part amb l'estratègia del govern neoliberal de Madrid de concebre l'educació en termes merament mercantilistes i tecnocràtics, de manera que qualsevol llengua i contingut artístic, filosòfic o humanístic és prescindible i cal substituir-lo per les ciències pràctiques per a l'economicisme del mercat laboral. Des

plurilingüisme, actius que juguen a favor del català com a llengua materna de bona part de l'alumnat al País Valencià i de l'herència nacional i identitària innegable a les terres de parla catalana.

Aquest treball es basa en una sèrie d'explotacions didàctiques de molt diversa índole a partir de la poesia de Vicent Andrés Estellés (1924-1993), el poeta valencià contemporani de més sòlid reconeixement dins del cànon literari català. Per la prolixitat, diversitat de temàtiques i afany enciclopèdic, l'obra poètica d'Estellés ofereix possibilitats didàctiques molt interessants i diverses. El seu estil poètic es caracteritza per l'ús d'un llenguatge entenedor per part de l'audiència no experta en poesia, fet que es justifica pel seu afany de ser reconegut com el poeta insígnia del poble valencià i per la seua decisió de desmarcar-se del to garcilasista més recalitrant dels poetes franquistes i encetar en llengua catalana una poesia més planera, on el matís estilístic el proporcionen les combinacions metafòriques i metonímiques basades en el contrast entre registres, escenaris i temps en un mateix enunciat poètic.

En la major part de les propostes que presentarem tot seguit, ens hem basat en el concepte de multidisciplinarietat: podem concebre la poesia com eina didàctica amb lloc preeminent i centralitat, o bé com un element complementari o secundari dins d'una proposta didàctica. Així, veurem com la poesia pot inspirar noves creacions artístiques (poètiques, però també fotogràfiques, musicals, teatrals, etc.), o bé com un sol mot o estructura sintàctica en els versos pot ser l'excusa per estudiar gramàtica.

El grup Poció, encapçalat per Glòria Bordons, és el projecte de referència almenys als territoris de parla catalana pel que fa a la poesia i l'ensenyament, de l'enfocament del qual bevem principalment a l'hora de plantejar-nos el tema des de la perspectiva de l'ensenyament del català.

Tot seguit entrem en matèria i presentem de manera preliminar una sèrie de propostes didàctiques en què entra en joc la poesia. Concretament i per tal d'acotar el ventall, en totes les propostes apareix la poesia de Vicent Andrés Estellés. Hem agrupat les propostes en vuit apartats, però començarem amb un primer apartat on fem un estudi sobre la presència de Vicent Andrés Estellés en els manuals de secundària.

Els vuit apartats en què hem agrupat les nostres propostes didàctiques són els següents: l'explotació didàctica prototípica de la poesia (la poesia per aprendre poesia), la didàctica de les geografies literàries, la relació dels espais abstractes amb els sentiments a través de la poesia, poesia i ensenyament de segones llengües i terceres (L2 i L3), les ferramentes didàctiques a Internet, llenguatge poètic i llenguatge plàstic, guies didàctiques per a analitzar productes artístics derivats de la poesia i, en darrer lloc, una proposta didàctica a partir de la lingüística de corpus per a l'anàlisi de la poesia.

Pel que fa a la bibliografia existent sobre l'ensenyament i la poesia de Vicent Andrés Estellés, volem destacar-ne els següents títols. L'any 1986, Vicent Salvador i Vicent Escrivà publiquen *Vicent Andrés Estellés: Guia didàctica*, opuscle publicat pel govern valencià. Es tracta del la primera guia didàctica sobre Estellés. En aquest volum, que s'acompanya de musicacions interpretades per Paco Muñoz, es dona molta importància al poema "Cançó de la rosa de paper".

La de Vicent Sanz (2008), que es pot consultar a Xtec, és la guia didàctica més completa i que inclou aportacions sobre gran part dels poemaris estellesians. És una mena de catàleg d'exercicis de tota mena, pensats especialment per a alumnes de secundària, encara que no inclou la perspectiva de l'ensenyament de la gramàtica a través de la poesia.

L'editada per Proa el 2007 i reeditada l'any 2010, ha estat durant els darrers anys l'antologia estellesiana de referència a Catalunya, acompanyada d'una guia per al comentari dels poemes a càrrec d'Isabel Soler. Hi ha influït el fet que fóra la guia de referència sobre Estellés per a les PAU catalanes, que ha fet entrar Estellés en el cànon escolar català.

El somni de Vicent Andrés Estellés (2013), amb la seua guia didàctica suplementària, és una de les propostes més originals. Es tracta d'un conte basat en la biografia estellesiana amb una caricatura infantilitzada del poeta com a protagonista, acompanyat d'un dossier d'exercicis, el llibre d'aplicacions didàctiques sobre Estellés pensat per a alumnes més menuts.

Aquest mateix any, enmig d'una onada de publicacions sobre el burjassoter fomentada per la celebració de l'Any Estellés i dins de la seua col·lecció de llibres de didàctica, l'Acadèmia Valenciana de la llengua ha publicat un altre llibre per explotar a l'aula la poesia d'Estellés, que continua amb l'enfocament estrictament literari i

d'aquest punt de vista mercantilista, les úniques llengües útils serien l'anglès i l'espanyol, a més d'altres com el xinès i l'alemany, i la poesia no tindria cap valor enfront d'una factura o d'un contracte de vendes.

biogràfic. No ens oblidem de citar unes altres aplicacions didàctiques editades en format digital per la Universitat d'Alacant el mateix any i titulades *Vicent Andrés Estellés, la veu del teu poble*.

2. La poesia i el llibre de text: aquest mitjà en crisi

Partint de la idea del manual com a gènere discursiu actualment en crisi, que ha estat dut a examen sovint aquests darrers anys, hem analitzat vint-i-quatre llibres de text de tots els nivells de l'ensenyament secundari, el més antic editat en 1999 i els més recents, de 2012. L'objectiu ha estat analitzar la presència de Vicent Andrés Estellés en els llibres de text de secundària de l'assignatura *Valencià llengua i literatura* a partir d'aquesta mostra.³ Les conclusions de l'anàlisi han estat diverses.

Així com quan es comencen a ensenyar les operacions matemàtiques i els números als xiquets a l'escola es fa introduint operacions que donen resultats en nombres redons, és a dir, sense decimals ni negatius, quan s'introdueix un nou gènere textual a aquests xiquets, com la poesia, se sol fer amb exemples de textos prototípics d'aquest gènere. És a dir, que si s'ensenyava el poema, es mostraran poemes d'una mida ni molt curta ni molt llarga, amb una temàtica comprensible i amb rima, metre i estrofes definits i regulars. Seguint aquesta lògica, hem observat que els poemes estellesians que més apareixen en els manuals d'ensenyament de primària són "Cançó de la lluna", "Cançó de la rosa de paper" i alguns fragments del "Cant de Vicent".

En canvi, en els manuals de batxillerat, anàlogament al que passa en les matemàtiques amb la introducció de números imaginaris i amb l'allunyament de la imatge d'exactitud perfecta, s'introdueixen poemes més allunyats del gènere prototípic, als quals els manquen moltes de les característiques que havíem cregut indispensables per a la poesia, com ara la rima i el metre. En aquest sentit, s'observa que en els manuals de *Valencià llengua i literatura* de batxillerat, els poemes d'Estellés que més apareixen són "Els amants" i "Assumiràs la veu d'un poble", tots dos provinents del llibre estellesià més venut i de referència: *Llibre de meravelles*. D'aquesta manera s'observa com en els manuals de primària la tria de poemes estellesians es troba condicionada per la introducció del gènere poesia en general, mentre que en batxillerat la tria de poemes s'ajusta a la introducció de la figura d'Estellés com un dels poetes canònics de la literatura catalana, que a més és valencià, fet que evita qualsevol polèmica amb l'administració autonòmica de caire anticatalanista.

Fet i fet, hem observat que l'ús de la poesia en els llibres de text fomenta una sèrie de pràctiques que, si més no, no aprofiten gran part de les potencialitats didàctiques de la poesia. Per exemple, hem vist que en gairebé cap cas s'utilitza la poesia per treballar continguts gramaticals i que molt sovint la poesia té un paper accessori i minso en els manuals basat en una visió reduccionista de la poesia entesa només com versos i rimes críptics i allunyats dels usos lingüístics dels joves. A més, en cap cas s'aprofita l'exercici productiu de memorització i recitació oral de poemes a l'aula.

3. Proposta didàctica prototípica a partir del gènere poètic: la poesia per aprendre sobre poesia

Amb les conclusions que hem extret de l'anàlisi dels llibres de text, no estem posant-nos en contra del que són els usos didàctics més tradicionals de la poesia a l'aula perquè no siguin útils, sinó perquè no s'aprofiten moltes de les potencialitats didàctiques de la poesia i perquè moltes vegades no se li dóna a aquest gènere la importància real que té i que ha tingut, concretament en la literatura feta en català. I més encara en el cas concret dels valencians, si pensem la importància dels autors valencians medievals, que són eminentment versaires, amb el lloc central d'Ausiàs March i amb la recuperació literària en català a terres valencianes que ha abanderat la poesia d'Estellés.

Per començar, una de les possibilitats didàctiques que ens ofereix la poesia estellesiana és l'estudi de la fraseologia. El model de llengua d'Estellés, impregnat de col·loquialitat, ofereix una deu generosa en aquest tipus d'elements de la llengua impregnats d'ideologia i de sentit idiomàtic. Una altra possibilitat és l'estudi de la variació lingüística diatòpica, funcional i diacrònica. Entre d'altres possibilitats més allunyades de l'ús més sovintejat de la poesia en l'ensenyament de la llengua trobem el treball de la gramàtica. El cas d'Estellés ens

3. És interessant de fer notar que ha estat canviat el nom de l'assignatura, que ara s'anomena *Valencià llengua i imatge*, amb el detriment pel que fa a la literatura que això implica.

ofereix molts exemples per al treball sobre el complement predicatiu, així com l'adjectivació i els adverbis en *-ment*. Continuarem parlant de moltes d'aquestes aplicacions en l'epígraf 10.

En el sentit més paradigmàtic del que seria poesia i educació, l'ensenyament del gènere poètic a partir de poemes, hem dissenyat una unitat didàctica de deu sessions, on es treballa la poesia a partir dels seus elements: la rima, el metre, figures retòriques, l'estil poètic, etc.

4. Les geografies literàries d'Estellés

Una part destacada del nostre treball s'ha centrat en la didàctica de les geografies literàries a partir dels poemes d'Estellés, concretament dels del *Mural del País Valencià*, després d'haver observat que els tres volums que formen part d'aquest recull immens de poemaris del burjassoter a penes havien estat explotats didàcticament.

Connectar la literatura amb el territori propi pot ser una de les receptes més efectives per captar l'interès de l'alumne en un doble sentit: l'estima per la cultura i l'arrelament a la terra pròpia. Es tracta de donar un nou significat als espais i connectar l'experiència quotidiana de l'alumne amb l'espai simbòlic i identitari, de manera que es crea una dinàmica d'aprenentatge significatiu. La poesia d'Estellés i sobretot la del *Mural del País Valencià*, reblerta de topònims de la geografia valenciana, s'hi presta, com també ho fan els versos de Verdaguer, Maragall, Martí i Pol, però també les proses de Josep Pla o de Mercè Rodoreda, entre molts d'altres. Això ho saben molt bé els membres del projecte Endrets, encapçalats per Llorenç Soldevila, que duen a terme la tasca pantagruèlica de catalogar les geografies literàries dels Països Catalans (vegeu *endrets.cat*).

Breument, les nostres propostes didàctiques de geografies literàries d'Estellés es resumeixen en quatre punts: una ruta literària pel casc antic de la ciutat de València resseguint la petja estellesiana amb el *Llibre de meravelles* com a referència, una seqüència didàctica (SD) amb poemes del *Mural del País Valencià* pensada per a l'aula i dissenyada com un concurs per triar l'endret més bonic del País Valencià, una ruta literària per Peníscola i Morella i una proposta d'aula amb poemes i documents periodístics sobre la visita d'Estellés a Borriana, Morella i Peníscola, articulada per mitjà d'un *blog* (*estellespelspobles.wordpress.com*).

5. La poesia i l'espai com a metàfora de l'aprenentatge: la vida és un viatge

Poetry evokes feelings and provokes thoughts about complex social issues. Poetry is more than a vehicle for expression; it is also a way of knowing. Poetry both requires and facilitates a concentration of mind or sustained attention to which our hectic lives have unaccustomed us (Hughes, 2007, p. 1).

En el sentit d'aquesta citació, també es pot utilitzar la poesia per treballar sobre un espai més abstracte que va més enllà dels topònims i que pot relacionar-se amb l'autoconeixement i el creixement personal. La següent proposta didàctica en què entra en joc la poesia d'Estellés i que hem titulat "Poesia i argumentació: la vida és un viatge" se situa en l'espai metafòric. Aquesta proposta, l'hem estructurada en forma de wiki, ferramenta de la qual parlarem en l'epígraf setè. La metàfora ontològica per excel·lència a l'hora de parlar de l'aprenentatge és la del camí o viatge. Aquesta metaforització, relacionada amb l'aprenentatge vital, es troba molt estesa també en la literatura i en el cinema i té una referència original ineludible: l'*Odissea* d'Homer.

Hem organitzat la SD en forma de wiki amb els següents apartats: 1. Introducció, 2. Tasques intermèdies, temporització, metodologia i materials, 3. Avaluació i 4. Bibliografia i recursos. La pregunta clau de la tasca és la següent: és la vida un viatge? Al llarg de la seqüència i a partir d'uns textos i unes musicacions, els alumnes reflexionen, de manera primer individual, després col·lectiva i finalment individual, sobre aquesta qüestió. La tasca final de la SD consisteix en l'elaboració d'un text expositiuargumentatiu d'entre 200 i 300 mots al voltant d'una idea: la vida és un viatge d'aprenentatge.

Els textos que manegen els alumnes en aquesta SD són una ressenya de Joan Garí sobre la traducció de l'*Odissea* de Joan Francesc Mira (text argumentatiu prototípic), el poema "Ítaca" de Kavafis, traduït per Carles Riba i la seua musicació feta per Lluís Llach, una tria de poemes d'Estellés relacionats amb el tema homèric (d'*Antibes*, *Horacianes* i *Poemes esparsos*) i la musicació de part d'*Antibes* per Maria del Mar Bonet. Per tant, es tracta d'un cas on la poesia no ocupa un lloc central, sinó que és un material més amb què treballa l'alumnat.

6. La poesia i l'ensenyament de segones llengües –i de terceres: experiència als lectorats

Aquest apartat el centrem en dues experiències didàctiques breus d'ensenyament del català amb l'ús de la poesia d'Estellés dutes a terme el mes de desembre de 2011 al Fitzwilliam College de la Universitat de Cambridge, al Regne Unit, i el febrer de 2013 a la Universitat Jules Verne d'Amiens, a França. Les dues experiències didàctiques han estat possibles gràcies als lectors de català de segnes universitats, Carme Calduch i Josep Marqués, i als seus responsables, Dominic Keown i Philippe Reynés, que han estat favorables i han entès que la introducció d'aquest autor a alumnes de català com a tercera llengua (L3) en entorns internacionals era propici.

Una de les característiques de la poesia d'Estellés que propicia l'exportació de la seua poesia amb finalitats didàctiques és la de partir del local per a parlar de sentiments i fets universals. La seua manera de parlar de la seua terra, de la seua manera d'estimar i de l'opressió afligida, amb l'aparició reiterada d'uns topònims que poden ser substituïbles pels anàlegs del lector forà, propicia la seva identificació profunda amb el missatge i el dir de Vicent Andrés Estellés.

Una altra característica que afavoreix aquesta internacionalització d'Estellés és la quantitat de referències intertextuals referides a autors del cànon literari occidental que trobem en els seus versos. Aquest fet afavoreix la possibilitat de contextualitzar els seus versos més enllà de la seua geografia local i de relacionar la seua poesia amb uns moviments i estils literaris més amplis i d'àmbit internacional.

A banda d'això, cal tenir en compte que treballar literatura en català a l'estranger (i especialment la produïda en els territoris catalanoparlants perifèrics) reforça la consciència que existeix una indústria cultural en català activa i important, tot destacant així el valor més pràctic de l'aprenentatge del català per part d'aquests alumnes llunyans. Són molt útils també, en aquest sentit, les musicacions de la poesia de Vicent Andrés Estellés, que vàrem treballar durant les dues experiències als lectorats però especialment a Amiens, amb la presència del cantautor alcoià Hugo Mas.

A més, no volem tancar aquest apartat sense destacar la validesa de la poesia per treballar la musicalitat (les característiques fonètiques i il·locutives) de la llengua per part dels alumnes que no tenen el català com a llengua materna, com són els alumnes de català com L2, i L3 d'universitats estrangeres.

7. Internet com lloc de ferramentes didàctiques: webquests, caceres del tresor, blogs i wikis

En els darrers anys, el tema d'internet com eina d'aprenentatge ha estat el més puixant dins de la bibliografia de la didàctica de la llengua. En l'àmbit catalanòfil, hi ha algunes cites ineludibles en aquest camp de les quals ací en destacarem tres: el llibre de Daniel Cassany *En línia: Llegir i escriure a la xarxa* publicat per Graó l'any 2011, la feina infatigable a les xarxes i als auditoris universitaris sobre el bon ús de la xarxa per a l'educació de Jordi Adell i, semblantment, la feina també didàctica i dinamitzadora de Carme Bové. Dit açò, no anem doncs, en aquest treball, a descobrir res de nou de tot el que s'ha dit i es diu cada dia sobre aquest tema.

Lluny d'això, el sentit de la nostra recerca s'ha basat en proposar algunes opcions que utilitzen la xarxa i la poesia de Vicent Andrés Estellés per tal d'ensenyar llengua. Bàsicament, les nostres propostes didàctiques sobre el tema utilitzen les següents ferramentes de la xarxa: webquests o caceres del tresor (perquè no sabem molt bé on es troba la diferència més enllà d'un lleu matís en la forma), blogs i wikis. Hem vist en l'apartat quatre la possibilitat d'usar els blogs com eina de comunicació entre alumnes del mateix nivell però de diferents centres. En el cas de la proposta didàctica de geografies literàries implementada entre alumnes de 4t d'ESO de Borriana, Peníscola i Morella que hem comentat, el blog ens ha servit per organitzar les interaccions de manera que tots els alumnes poden veure els textos produïts pels seus companys de tots els centres que apareixen com *posts* o aportacions individuals, i alhora poden introduir-hi comentaris a títol personal. A més, el tipus de blog utilitzat (Wordpress, que disposa d'interfície en català) permet al professor la moderació dels comentaris abans de ser publicats, per tal d'evitar les interaccions poc constructives.

Pel que fa al wiki, es tracta d'un recurs útil a l'hora de dissenyar, amb coneixements informàtics d'usuari, un lloc web d'una certa complexitat hipertextual. Hem utilitzat la forma wiki per a la proposta didàctica sobre poesia i argumentació que hem explicat dos epígrafs més amunt.

Tanmateix, no podem posar wikis, blogs, webquests i caceres del tresor dins d'una mateixa classificació. La diferència taxonòmica resideix en el fet que blogs i wikis són tipus de llocs web que determinen l'estructuració, el flux d'informació i fins i tot l'estètica de la interfície, com també ho són les xarxes socials. En canvi, les cerques del tresor i les webquests són models per dissenyar activitats didàctiques en línia que es caracteritzen

per la seua brevetat (són seqüències didàctiques, però no unitats didàctiques completes) i per seguir un guió estricte en el qual es marca el camí que ha de seguir l'alumne per al descobriment d'uns certs coneixements concrets amb l'ús d'informació d'internet (els webs de consulta són determinats per la proposta).

Ara comentarem breument una webquest i una cacera del tresor sobre la poesia de Vicent Andrés Estellés que hem dissenyat.⁴ Les dues propostes han estat dissenyades pensant en alumnes del segon cicle de l'ESO. La webquest que hem dissenyat es titula "La música i la poesia d'Estellés". Hi proposem un itinerari a través de musicacions que s'han fet de la poesia de Vicent Andrés Estellés des dels anys setanta fins l'any 2014 per presentar així la figura d'Estellés als alumnes. En conclusió, partim de la música inspirada en la poesia d'Estellés com a *captatio benevolentiae* amb la intenció que els nostres alumnes coneguen el poeta Vicent Andrés Estellés i prenguen consciència de la forta influència cultural que ha tingut i que encara té.

La cacera del tresor que proposem es titula "La Serra d'Espadà en la poesia de Vicent Andrés Estellés: seguint-ne les traces". En aquesta proposta didàctica els alumnes utilitzen els poemes d'Estellés en què parla de la Serra d'Espadà i dels pobles que en formen part, a més d'alguns llocs webs en línia relacionats, per contestar la següent gran pregunta final: "Després de tot el que has vist, com resumiries en una frase (o dues) quins elements representen la Serra d'Espadà segons Vicent Andrés Estellés?". Per tant, mentre que la webquest proposada gira entorn de la figura del poeta de Burjassot, en la cacera del tresor els seus poemes són una font d'informació més per respondre a una qüestió que es troba més a prop de l'assignatura de coneixement del medi o de geografia i història que no de la classe de llengua i literatura.

8. Llenguatge poètic i llenguatge plàstic: la multimodalitat i la reinterpretació de l'obra d'art

La poesia és una manera d'expressar els sentiments amb intenció estètica, com també ho és la pintura. El gènere poètic dins del que és la literatura com a art s'ha considerat com un dels gèneres amb més pes del simbòlic per la preponderància de la funció poètica del llenguatge, en termes jakobsonians, mitjançant sovint figures retòriques relacionades amb la metàfora en un sentit ampli com element de sublimació en l'expressió dels sentiments per mitjà de la forma del text. En aquest sentit, el gènere poètic prototípic coincideix per la manera com s'expressa amb la pintura abstracta o amb certa pintura realista amb elements simbòlics (pensem en el crani anamòrfic de la pintura renaixentista *Els ambaixadors* de Hans Holbein el Joven).

D'altra banda, les tècniques psicoanalítiques ja fa més d'un segle que han utilitzat el dibuix i les seues interpretacions com ferramenta per endinsar-se en la psicologia de l'ésser humà. En aquest sentit, són molt comuns en teràpies psicològiques infantils les tècniques on un infant ha de dibuixar la seua família o bé un episodi de la guerra, de manera que hi queden reflectits les pors i els traumes de l'infant en el dibuix i així el psiquiatre pot conèixer-les. Partint d'aquestes idees, hem dissenyat i implementat una proposta didàctica on alumnes de diverses edats han plasmat mitjançant dibuixos un poema d'Estellés: "Cançó de la rosa de paper". L'hem triat perquè en aquest poema predominen les seqüències textuais narratives. Es reparteixen les estrofes del poema entre els diversos alumnes de la classe, després d'haver-lo llegit conjuntament però sense que el professor l'interprete de manera determinista. Cadascú haurà de dibuixar-ne una estrofa. De fet, aquesta idea va nàixer arran de l'assistència a una conferència de Ramon Besora, on explicava una experiència semblant amb alumnes de primària de l'escola Esparraguera duta a terme durant els anys setanta (Besora, 2003). Aquest autor ha implementat l'activitat de dibuixar la poesia a partir de dos poemes de Miquel Martí i Pol que també són eminentment narratius: "Primavera" i "Hivern" (Besora, 2003, p. 15-54).

Els alumnes participants en la nostra proposta multimodal són de quatre nivells: 1r de primària, 2n de primària, 4t de primària i 4t d'ESO. Tenint en compte que les capacitats cognitives dels infants varien notablement depenent de l'edat, hem volgut analitzar com s'interpretava el poema en les diferents edats. Partim de la hipòtesi que com més menuts siguen els alumnes, més literal serà la interpretació que faran del poema, mentre que els més majors seran capaços en la majoria dels casos de representar el doble sentit reivindicatiu del poema

4. Una webquest té les següents parts: pàgina inicial, introducció, tasca, procés, avaluació, conclusió, crèdits i guia didàctica per al professorat, mentre que una cacera del tresor és més concreta i breu, on els alumnes han de respondre unes preguntes a partir de fonts d'informació que es troben a internet. Cal respondre, en darrer lloc, la "gran pregunta final" (informació obtinguda en <http://blocs.xtec.cat/tictacaula/webquests/>). A diferència dels wikis o els blogs, les webquests i les caceres del tresor no es defineixen pel tipus de lloc d'internet on es troben, sinó per la seua estructura, i es poden integrar en qualsevol lloc dels anteriors (no en les xarxes socials, que no són llocs en sí sinó llocs de dinamització i d'opinions i altaveus d'altres llocs web).

mitjançant uns dibuixos més simbòlics. De fet, el poema “Cançó de la rosa de paper” ha estat proposat diverses vegades com recurs òptim d’explotació didàctica (Escrivà i Salvador, 1986; Salvador, 2011).

9. Productes culturals derivats de la poesia d’Estellés: dues guies didàctiques sobre cinema i teatre respectivament

Els cinefòrums i les visites al teatre normalment són un punt atractiu per als alumnes. En el cas de les produccions derivades de l’obra poètica de Vicent Andrés Estellés, hi ha dues produccions, una de cinematogràfica i una d’audiovisual, que tenen un interès especial i que, segons el nostre parer, poden ser un punt interessant des del qual endinsar-se en els versos del poeta de Burjassot. Es tracta del film *Cos mortal* (Chiner; Sendra, 2009) i de l’obra de teatre *Poseu-me les ulleres* (Pep Tosar, 2010).⁵

Cos mortal és una pel·lícula de Dacsa Produccions dirigida per Antoni Sendra i Carles Chiner que manlleva el seu títol d’un emblemàtic poema de *Llibre de meravelles* que Estellés compon a base de l’enumeració asindètica de carrers de València i que clou amb la menció de to irònic del carrer Doncel Luis Felipe García Sanchiz, que és l’actual avinguda del Port. Partint d’aquest element paratextual que condiciona des de l’inici el text audiovisual, es construeix una narració de ficció on el protagonista és un escombraire amb molta imaginació que treballa per a l’Ajuntament de València. La pel·lícula està plena d’al·lusions més o menys simbòliques a la vida i a l’obra d’Estellés per mitjà de les seues seqüències i escenaris. Transcorre íntegrament en el context urbà de la ciutat de València. Proposem una guia didàctica per veure *Cos mortal* amb les activitats prèvies al visionat de llegir l’esmentat poema i una breu biografia del poeta per poseriorment comentar-ne una sèrie de qüestions tot comparant la pel·lícula amb la vida i obra del poeta.

L’obra de teatre *Poseu-me les ulleres* és una producció de la Companyia Teatre Micalet estrenada l’any 2010, però que ha estat interpretada en diferents escenaris de forma intermitent els darrers quatre anys. Dels cinc intèrprets de l’obra teatral, destaquem que la ballarina és la néta d’Estellés. La guia didàctica que proposem està pensada tant per a l’assistència a l’espectacle teatral com per al visionat a l’aula d’una de les seves representacions. Talment com en el cas anterior, proposem unes poques activitats prèvies al visionat (lectura d’una breu biografia així com de tres poemes) i d’altres activitats per fer després d’haver vist l’espectacle.

10. Aprofitament d’un corpus digitalitzat per a l’ensenyament de la llengua i de la literatura catalanes

Les eines informàtiques han obert noves vies per a la investigació sobre la llengua gràcies a una sèrie d’eines diverses de digitalització i de processament de textos que s’inclouen dins del que s’ha anomenat la lingüística de corpus. Aquestes eines han permès escorcollar els textos amb una capacitat de variació del *zoom* impensable abans de la seua implantació, de manera que podem passar de l’anàlisi microtextual a l’anàlisi macrotextual de manera instantània i, el que pensem que és més important, analitzar els textos de manera global (macrotextual) però obtenint mostres microtextuals lèxiques o sintàctiques d’arreu del corpus.

Pensem que aquesta combinació de plans a l’hora d’analitzar els textos es pot aprofitar didàcticament per treballar aspectes concrets de la llengua en general, o concretament de la llengua d’un autor (i en comparació amb altres autors). La nostra proposta didàctica en aquest sentit consisteix a posar als alumnes de català la disfressa de lingüistes per tal que facen unes incursions en un corpus literari d’un autor que els serveixen per treballar qüestions de sintaxi, dialectologia, varietat de registres i fraseologia. Es tracta, en certa manera, d’imitar la feina del lingüista i analista literari en una escala més reduïda i amb l’objectiu d’ensenyar llengua a través d’un dels autors canònics de la literatura catalana contemporània⁶.

Fet i fet, hem trobat bastant bibliografia que parla de l’ús de corpus informatitzats per a l’ensenyament de la llengua. En la majoria dels casos, es tracta de l’ús de corpus disponibles en línia per a l’ensenyament de la

5. Malgrat que nosaltres ens centrarem només en aquestes dues produccions, hi ha altres produccions artístiques derivades de l’obra d’Estellés que podria ser molt interessant aprofitar-les per a treballar la poesia d’Estellés a l’aula. Volem citar especialment en aquest sentit el documental de *Dossiers “Estellés, poeta de meravelles”* (2010), el muntatge audiovisual sobre la recitació del *Coral Romput* per Ovidi Montllor (Felipe, 2006), aquesta pròpia recitació (a més de moltes altres recitacions sobre els versos d’aquest poeta) i, finalment, l’exposició itinerant *Estellés, poeta de meravelles* (AVL; Palomero, 2013).

6. Per descomptat, aquestes aplicacions de la poesia a l’educació que hem pensat sempre a partir dels versos de Vicent Andrés Estellés podrien ser exportables a altres corpus d’autors de poesia, però també de qualsevol altre gènere textual.

gramàtica i de la semàntica lèxica en l'àmbit de l'ensenyament de segones llengües (Battaner i López, 2000; Breyer, 2008; Santillán, 2012, entre d'altres). Tanmateix, no hem trobat bibliografia sobre l'ús de corpus informatitzats sobre un autor literari concret que s'hagen fet servir amb finalitats didàctiques, i menys encara el cas d'un corpus poètic. Aquesta mena d'exercicis pot ser útil per aprendre mitjançant l'ús real (en aquest cas literari) d'elements gramaticals i lèxics, alhora que es coneix l'estil del poeta i es contribueix a combatre el mite que el llenguatge poètic sempre s'allunya molt del llenguatge d'ús més col·loquial.

De manera resumida, comentarem ara les principals explotacions didàctiques que hem proposat en aquest sentit. Hem dissenyat una sèrie de cerques pensades per dur a terme dins d'un corpus digitalitzat de la poesia estellesiana que permeta cerques lematitzades, és a dir, que el corpus ha d'estar etiquetat, de manera que puguem cercar-hi per exemple el lema *viure*, de manera que el programa ens oferiria totes les aparicions d'aquest verb en totes les formes conjugades que hi aparegueren. Tanmateix, hi ha la possibilitat de fer la major part dels exercicis en un corpus no etiquetat. Així, ens serviria un simple processador de textos com ara el Microsoft Office Word o l'Adobe per fer les cerques, tot i que en aquest cas seria necessari comptar amb tots els poemaris que formen part del corpus units en un mateix document.

Hem proposat un total de deu exercicis que requereixen la cerca en un corpus lingüístic, pensats per a alumnes de 4t d'ESO o de 1r de Batxillerat, o bé alumnes de català d'escola d'idiomes o bé d'Escola d'Adults que preparen el nivell B2/C1 de la llengua, aproximadament. Els exercicis es divideixen en tres blocs: a) sintaxi, b) lèxic i c) col·locacions i fraseologia. En l'apartat de sintaxi, es pretén treballar tres tipus de complements gramaticals: el complement del nom, el complement predicatiu i el complement de règim verbal. Els alumnes han de cercar en el corpus digitalitzat determinats substantius (*amor* i *mort*), adjectius i preposicions (*de* i *a*) per completar una sèrie de graelles i respondre qüestions que els ajudaran a entendre, sobre uns exemples d'ús real, el funcionament d'aquests complements gramaticals.

El segon bloc engloba tres propostes d'aprenentatge de la llengua a partir de la lingüística de corpus aplicada al gènere poètic. En el primer exercici, es demana que se cerquen en el corpus una sèrie de mots i de combinacions de mots molt marcades dialectalment o d'un registre col·loquial (ex. *alcavor*, *vendre iguals*), que l'alumne ha d'entendre segons els cotextos d'aparició i donar exemples de sinònims més estàndards. El segon exercici versa sobre connectors, que l'autor ha de localitzar en el corpus i classificar semànticament. El tercer exercici serveix per treballar la morfosintaxi, en concret la creació de nous adverbis acabats en *-ment* com a recurs poètic.

El tercer bloc compta amb quatre exercicis. En el primer, cal cercar en el corpus expressions fraseològiques en què intervinguen els mots *déu*, *sant*, *amor* i *mort*. Es tracta d'expressions fraseològiques generals de la llengua. També en sentit del funcionament general de la llengua, en el segon exercici es pretén que l'alumne cerque una sèrie de verbs en el corpus i que els classifiqui segons el cotext d'aparició entre verbs de perfil combinatori ampli, mitjà o reduït. Els dos darrers exercicis versen sobre les col·locacions pròpies de l'estil d'aquest autor. En el penúltim, cal relacionar cinc noms i cinc adjectius segons es detecte que són col·locacions de l'estil del poeta. El darrer exercici tracta un altre tret estilístic del poeta com és la subversió de fraseologismes generals de la llengua, com ara "un amor per a tota la mort", "plantar cara a la vida" o bé "por de tot l'any".

11. Conclusions

Al llarg d'aquestes pàgines, hem proposat una sèrie d'aplicacions didàctiques on la poesia d'Estellés juga un paper més o menys principal. Hem començat per revisar el paper de la poesia de Vicent Andrés Estellés en els manuals de secundària de llengua i literatura al País Valencià i amb el comentari de les principals fonts bibliogràfiques sobre el tema. Tot seguit, hem seguit una línia d'explicació de propostes didàctiques sobre la poesia d'Estellés on ens hem desplaçat aproximadament de les propostes més tradicionals i comunes a les més perifèriques, tot incloent la dimensió de les noves –i no tan noves– possibilitats que ofereix la xarxa i la de propostes multimodals i entre diferents matèries, tot recollint experiències amb alumnes d'edats molt diverses, des de primer de primària fins a ensenyament universitari.

Les propostes didàctiques que hem presentat són només suggeriments. Amb elles, hem pretès mostrar la versatilitat de possibilitats d'explotació didàctica de la poesia que podem trobar, però de ben segur que n'hi ha moltes més que no hem esmentat. Esperem que aquest treball serveixi almenys per despertar la curiositat o la creativitat d'algun lector ensenyant que pugui aplicar en un entorn educatiu aquestes o altres propostes

didàctiques que compten amb la poesia com actiu central o secundari, tot superant la por o l'excés respecte a aquest gènere literari que tantes possibilitats didàctiques alberga.

Referències

- Alonso i Català, M. (2013). *El somni de Vicent Andrés Estellés*. València: Germania.
- Andrés Estellés, V. (2007). *Antologia poètica. Vicent Andrés Estellés*, a cura d'Isabel Soler. Barcelona: Proa.
- Battaner, M. P., i López, C. (ed.) (2000). *VI Jornada de corpus lingüístics: corpus lingüístics i ensenyament de llengües*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada.
- Besora, R. (2003). *Escola i creativitat: experiències pedagògiques*. Lleida: Pagès Editors.
- Bordons, G. (coord.) (2009). *Poesia i educació: d'Internet a l'aula*. Barcelona: Graó.
- Bordons, G. (et al.) (2010). *Poesia contemporània, tecnologies i educació: actes del seminari celebrat a la Facultat de Formació del Professorat de la Universitat de Barcelona els dies 12 i 13 de febrer de 2009*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Bordons, G., i Díaz-Plaja, A. (coord.) (2004). *Ensenyar literatura a secundària. La formació de lectors crítics, motivats i cultes*. Barcelona: Graó.
- Breyer, Y. (2008). Learning and teaching with corpora: Reflections by student teachers, *Computer Assisted Language Learning*, 22 (2), 153-172.
- Cassany, D. (2011). *En línia: llegir i escriure a la xarxa*. Barcelona: Graó.
- Escrivà, V., i Salvador, V. (1986). *Vicent Andrés Estellés: guia didàctica*. València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.
- Francès, S., i Luna, V. (2013). *Vicent Andrés Estellés, la veu del teu poble*. Alacant: Universitat d'Alacant.
- Gómez Martín, F. (2002). *Didáctica de la poesía en la educación secundaria*. Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.
- Hughes, J. (2007). Poetry: a Powerful Medium for Literacy and Technology Development. *What Works? Research into Practice*. Ontario: The Literacy and Numeracy Secretariat, p. 1-4. Consultat 5 de març de 2014, des de <http://www.edu.gov.on.ca/eng/literacynumeracy/inspire/research/hughes.pdf>
- Llopis, T. (et al) (2013). *Vicent Andrés Estellés, cronista de records i d'esperances, Educació Secundària Obligatoria, Batxillerat*. València: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- Salvador, V. (2011). Lectura analítica i ensenyament: el comentari de textos literaris. Dins Camps, A. (ed.) *Materials per al postgrau de professorat de secundària*. Barcelona: Graó, 117-130.
- Santillán, P. (2012). Algunas aplicaciones de la lingüística de corpus en el aula de Árabe Lengua Extranjera. *VII Congreso Estatal de Escuelas Oficiales de Idiomas*. Consultat 13 de febrer de 2014, des de http://www.academia.edu/1994433/Algunas_aplicaciones_de_la_linguistica_de_corpus_en_el_aula_de_ALE_Arabe_Lengua_Extranjera
- Sanz, V. (2008). Vicent Andrés Estellés: dossier didàctic. *Seminari 'el gust per la lectura'*. Barcelona: Direcció General d'Innovació. Subdirecció General de Llengües i Entorn. Servei d'Immersion i Ús de la Llengua, 1-154. Consultat 4 de juliol de 2012, des de <http://www.xtec.cat/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/375f7717-1ecc-4b92-883c-0fc773949af5/estelles.pdf>